K SOUČASNÉMU VÝSKYTU HNĚDÁSKŮ RODŮ EUPHYDRYAS, MELITAEA A MELLICTA NA MORAVĚ

Milan Švestka

V posledních desetiletích jsme svědky výrazného ústupu denních motýlů (Lepidoptera, Papilionoidea) jednak z hlediska počtu lokalit výskytu i z hlediska populačních hustot. Příčiny jsou jistě různorodé a je jich celá řada, avšak jejich rozbor není cílem tohoto příspěvku.

Skupina našich hnědásků, náležejících dle Higginse a Rileye(1971) ke třem rodům, je zajímavou skupinou denních motýlů, ekologicky vázaných převážně na stanoviště málo či nepravidelně ovlivňovaná hospodářskou činností člověka. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit současné rozšíření i početnost sledovaných druhů v návaznosti na zprávy a údaje z minulosti. V současné situaci, výstižně zhodnocené Králíčkem a Povolným (1980), máme z území Moravy mimo většinou dnes již nedoložitelných údajů Skalových (1913, 1932), dokladový materiál převážně až z období po roce 1945. Je tedy možno objektivně posuzovat změny v rozsahu lokalit výskytu a populačních hustot jen v období přibližně od 40. let tohoto století do současnosti, s přihlédnutím k nedoloženým, avšak velmi cenným a jistě převážně věrohodným údajům z dřívější doby.

Podkladové údaje jsem čerpal z publikací uvedených v závěru příspěvku, ze sbírek entomologů MUDr. V. Valy, p. Minaříka, M. Valenty, které jsou majetkem Regionálního muzea v Mikulově a muzea v Lešné u Gottwaldova (sbírka M. Valenty), dále z pozorování a informací, které mi laskavě poskytli moravští entomologové V. Štěrba, A. Titz, Ing. J. Marek, Ing. M. Králíček, J. Hladký, V. Nemrava, J. Pola, J. Zlámal, Ing. P. Vítek a Ing. M. Hluchý a též z vlastních pozorování a sběrů. U všech faunistických údajů je zřejmý jejich původ a doložitelnost buď literární citací nebo dokladovým materiálem. Samozřejmě není možno vyloučit, že přebíráním údajů a dokladů nedojde i k případným nepřesnostem. Relativnost vyslovených závěrů je též ovlivněna metodikou, tj.nepravidelným sledováním druhů hnědásků na jednotlivých lokalitách i rozdílnou intensitou entomologické činnosti v minulosti i současnosti.

Ve smyslu zoogeografické klasifikace zařazuje Hrubý (1964) všech-

ny druhy žijící na území Slovenska - a tedy i na území Moravy - k faunistickému prvku eurosibiřskému. Jsou to druhy rozšířené v Evropě, případně i v severní Africe, ale hlavně na Sibiři a ve východní Asii, včetně Japonska.

Hnědásek osikový - Euphydryas maturna

Uvedený hnědásek má v Evropě areál výskytu ve střední a jihovýchodní části a též v Pobaltí. Motýl je ekologicky vázán na světlé listnaté lesy. V současnosti se druh pravidelně lokálně vyskytuje na Slovensku. V Čechách jsou známy nálezy z Polabí od Velkého Oseka z let 1920 a 1921 (Kheil 1921, Pokorný 1922). Na Moravě výskyt v minulosti dokumentuje Skala (1913, 1932), který uvádí lokální výskyt hnědáska osikového v okolí Brna, Olomouce, Přerova a Mikulova. Vzácný výskyt dále dokumentuje Hachler (1942) úlovkem 1 ♀ dne 12.7.1927 u Sobůlek na Kyjovsku. Dále Povolný (1945) uvádí ulovení 1 ♂ dne 27.5.1937 u Lhánic (okr. Třebíč) sběratelem Lemberkem. Schwarz (1949) uvádí výskyt druhu v roce 1947 u Josefova na Hodonínsku. V období 40. a 60. let byl, dle konstatování Králíčka a Povolného (1980), motýl lokálně hojný v okolí Přerova, Hodonína, Čejkovic a Mikulova. Z tohoto období existuje dokladový materiál ve sbírkách řady moravských entomologů. Pravidelný a hojný výskyt u Josefova dokládá početná serie 24 ♂♂ a 45 ♀♀ ve sbírce A. Titze z let 1950, 1951, 1953 a 1958 (motýli uloveni mezi 1. až 10. 6.), dále 26 ♂♂ a 8 ♀♀ ve sbírce V. Valy z let 1950, 1951 a 1954 (motýli uloveni 4. až 17.6.) a též pozorování velmi hojného výskytu dne 13.6.1952 J. Markem; výskyt doložen 5 ♂♂ a 4 ♀♀. Přítomnost hnědáska osikového na střední Moravě v lužních lesích u Chropyně je doložen pozorováním a sběry J. Poly, který první 2 ♂♂ ulovil v roce 1943 u Chropyně na lokalitě "Troubský les", dále 5.5.1944 na lokalitě "Chropyňský les" nalezl dvě housenky posledního instaru a 2.5. 1948 s jasanů setřásl 74 housenek uvedeného hnědáska, který se v období 1949 až 1952 hojně vyskytoval na třech lokalitách v uvedené oblasti. V roce 1953 populační hustota druhu výrazně poklesla a postupně se snižovala až do roku 1962, kdy byly nalezeny poslední 3 housenky. V pozdějších letech uvedený hnědásek již nebyl v okolí Chropyně zjištěn i přes opakované kontroly v roce 1971, 1974, 1979 a 1980. Výskyt druhu v prostoru Troubky - Bochoř v letech 1952, 1953, 1955 a 1956 dokládají též sběry V. Nemravy, který zde pozoroval relativně hojný výskyt. Výskyt druhu v Bílých Karpatech v prostoru Velké Javořiny dokládá nález 1 ♀ dne 1.6. 1958 A. Titzem. Dalším místem pravidelného výskytu hnědáska osikového bylo okolí Mikulova, zejména tzv. Milovický les, kde jej pravidelně

pozoroval A. Titz v období 1955 - 1965. Přítomnost druhu na lokalitě Mikulov je doložena ve sbírce M. Valenty serií 9 ♂♂ a 8 ♀♀ z let 1956, 1958, 1959, 1960, 1961, 1966 a 1968 (motýli uloveni 1. až 18.6.) a dále ve sbírce V. Štěrby jednotlivými nálezy 1.7.1951, 7.6.1953 a 20.6. 1954. Ve sbírce p. Minaříka jsou 3 ♂♂ a 3 ♀♀ tohoto druhu s označením Bulhary - 15.6.1961. Nálezy v 70. letech jsou stále vzácnější. Relativně hojný výskyt hnědáska osikového jsem pozoroval v Milovickém lese, v celém prostoru mezi Mikulovem, Bulhary a Milovicemi, v roce 1970. V závěru období výskytu imag (22.-23.6.) bylo možno v průběhu dopoledne pozorovat na řadě míst několik desítek motýlů poletujících na světlinách a usedajících na listy křovin i k sání na vlhké zemi. V roce 1971 jsem na stejných lokalitách pozoroval již jen 3 ♂♂ a v dalších letech pak jen ojedinělý výskyt - 1 ♂ - 10.6.1973 a 1 ♂ - 9.6.1977. Lokálně hojný výskyt druhu v Milovickém lese pozoroval J. Hladký dne 8.6.1983 (převažovaly ♀♀). Poněvadž na jiných moravských lokalitách nejsou, s výjimkou nálezu 1 ♂ dne 22.5.1983 u Uherského Hradiště A. Titzem, z posledních dvaceti let známy další výskyty hnědáska osikového, zůstává v současnosti Mikulovsko pravděpodobně poslední oblastí s výskytem tohoto druhu a to na hranici pozorovatelnosti.

Poněvadž nejsou známy bližší údaje o početnosti tohoto hnědáska na Moravě v minulém století ani na počátku tohoto století, není možno spolehlivě posoudit, zda výskyt v 50. až 60. letech byl vyšší či nižší oproti minulosti. Lokální a velmi nepravidelný výskyt hnědáska osikového je možno dobře dokumentovat dle záznamů o výskytu druhu v Čechách. Dle údajů Kheila (1921) ulovil sběratel Šticha dne 13.6.1920 6 ♀♀ hnědáska osikového u Velkého Oseka u Poděbrad. Nález byl překvapující, poněvadž již Schmidt v roce 1795 napsal, že uvedený druh v Čechách již nebyl nalezen a také Nickerl se v roce 1850 o výskytu motýla v Čechách nezmiňuje. Až do roku 1920 platil názor, že uvedený hnědásek se v Čechách nevyskytuje. Nález hnědáska osikového u Velkého Oseka byl potvrzen i v roce 1921, kdy ve dnech 7. a 9.6. ulovil Pokorný (1922) 4 exempláře a dle dalších informací byl druh v roce 1921 v lesích u V. Oseka dosti hojný. Dnes opět platí názor, že druh v Čechách již vymřel (Novák, Spitzer, 1982).

Hnědásek chrastavcový - Euphydryas aurinia

Druh obývá v Evropě rozsáhlý areál v jižní, západní, střední i východní části, včetně jižní Skandinavie. Ekologicky je vázán převážně na luční biotopy, spíše vlhčího charakteru, avšak je znám výskyt i ze suchých lokalit. Hnědásek chrastavcový se v současnosti vyskytuje

jednak v západních Čechách na Karlovarsku a Šluknovsku a dále na slovenském Záhoří. Ojedinělý výskyt na Moravě (okolí Brna, Nový Jičín, Radhošť) uvádí Skala (1913), dále Hachler (1942), který sledoval motýlí faunu na Kyjovsku v letech 1924 až 1936 a udává nepříliš hojný výskyt v oblasti Moravan v Chřibech a u Milotic. Povolný (1945) uvádí uložení 1 ♂ dne 2.7.1939 v oblasti Mohelna sběratelem Lemberkem. Dokladový materiál se ani v jednom případě nezachoval a žádné další nálezy nejsou známy. Králíček a Povolný (1980) považují výskyt tohoto druhu na Moravě za neprokázaný. Vzhledem ke skutečnosti, že území Moravy leží uvnitř areálu výskytu a hnědásek chrastavcový v současnosti žije na slovenském Záhoří, není zcela vyloučena možnost výskytu i na Moravě, zejména v její jihovýchodní části.

Hnědásek kostkovaný - Melitaea cinxia

Areál výskytu tohoto hnědáska zaujímá téměř celé území Evropy až po 60° severní šířky. Ekologicky je druh u nás vázán na suché lokality - stepi, louky, pastviny ap. Na Moravě je známa řada lokalit výskytu z minulosti i současnosti. Skala (1913, 1932) uvádí Brno, Olomouc, Nový Jičín, Místek, Bílovec, Krnov, Holešov, okolí Hranic, Uherský Brod, Náměšť n. Osl., Mikulov, Pohořelice, Žabčice. Hachler (1942) uvádí druh jako dosti hojný v letech 1924 - 1936 v Chřibech a na Kyjovsku (Moravany, Haluzice, Milotice, Vacenovice). Obdobně Povolný (1945) uvádí, že motýl byl dosti hojný na stepi u Mohelna, u Biskoupek i v okolí v letech 1941 - 1944. Hojný výskyt druhu v údolí Jihlavky a Oslavky pozoroval i V. Štěrba dne 6.6.1954 a ojedinělý výskyt v údolí Chvojnice na Třebíčsku (1 ♂ - 5.6.1955 a 2 ♀ - 7.6.1958). Místy hojný výskyt u Mohelna zaznamenal J. Hladký (23.5.1956 a 20.6.1969). Též J. Marek zjistil druh u Mohelna (1 ♀ - 5.6.1960) a Ketkovic (1 ♂ - 11.5. 1974). V oblasti Mohelna jsem pozoroval nehojný až ojedinělý výskyt v letech 1971 (1 ♂ - 13.5.), 1973 (2 ♂♂ - 27.5.) a 1974 (7 ♂♂ - 26.5., 1 ♀ - 19.5), avšak u Biskoupek dosti hojný výskyt v letech 1971, 1972 a 1973 (dokladový materiál 48 ♂♂ a 21 ♀♀, motýli uloveni 27.5. až 8.6.). Poblíž Moravských Budějovic jsem zjistil ojedinělý výskyt v letech 1971 (1 ♀ - 22.6.) a 1972 (1 ♂ - 19.6.). Přítomnost druhu v okolí Třebíče je doložena 6 ♂♂ a 2 ♀♀ z května 1923 ve sbírce sběratele Šofra (Povolný 1973). Nálezy tohoto druhu v okolí Luk n. J. sběratelem Semotánem uvádí Povolný (1969). Výskyt uvedeného hnědáska na jihovýchodní Moravě je doložen ve sbírce A. Titze z okolí Rohatce v letech 1955 a 1956 (celkem 12 ♂♂ a 6 ♀♀, ulovených ve dnech 5.6. až 8.6.), Uherského Hradiště v roce 1947 (12 ♂♂ a 1 ♀ - 5.6.), Radějova v letech

1943, 1946, 1947, 1948 a 1949 (celkem 12 ♂♂ a 4 ♀♀), Blatničky v roce 1963 (1 - 13.6.), Vrbovců v roce 1964 (2 ♂♂ - 31.5.) a Veletin v roce 1980 (3 ♂♂ - 8.6.). Ve sbírce V. Valy jsou dokladové exempláře z lokalit Radějov, Luhačovice, Lideřovice, Rohatec z let 1947, 1948, 1952, 1954, 1955 (celkem 14 ♂♂ a 5 ♀♀). Výskyt druhu u Radějova v roce 1954 dokládá též J. Marek (3 ♂♂ - 10.6.) a dále výskyt u Ruprechtova v roce 1948 (2 ♀♀ - 27.5.). Ve sbírce Minaříkově je uložen 1 ♂ a 1 ♀ ze dne 7.6.1959 z lokality Boří les mezi Břeclaví a Valticemi. Ojedinělý výskyt druhu v oblasti Pavlovských vrchů dokládá V. Štěrba (Mikulov, 3.5.1953) a též u Pouzdřan v roce 1953 (1 ♀ - 25.5.). Výskyt v oblasti Pavlovských vrchů zjistil dne 5.6.1955 V. Nemrava (Tabulová hora), který druh zjistil též u Čejče v roce 1952 (12.5.). V oblasti Pavlovských vrchů jsem v období 1970 až 1980 druh již nezjistil. Na Znojemsku dokládá výskyt hnědáska kostkovaného A. Titz u Popic v roce 1974 (1 ♀ - 2.6.). Dosti hojný výskyt na téže lokalitě a u Havraníků jsem pozoroval v letech 1975, 1977, 1982 a 1983 (celkem dokladový materiál 16 ♂♂ a 12 ♀♀, 18.5. až 26.5.).

Je nepochybné, že hnědásek kostkovaný se v současnosti lokálně vyskytuje na řadě míst na Moravě a to v různých početních stavech, od jednotlivého až po relativně hojný výskyt v příznivých letech na vhodných lokalitách, kterých neustále ubývá.

Hnědásek diviznový - Melitaea phoebe

Spolu s hnědáskem osikovým největší z našich i evropských hnědásků, jehož areál výskytu zahrnuje jižní i střední Evropu. V minulosti uvádí Skala (1913, 1932) výskyt druhu u Brna, Adamova, Moravské Třebové, Nového Jičína, Náměště n. Osl., Mikulova, Lesné (okr. Znojmo), Uherského Brodu. Růžička (1937) v přehledu motýlů Třebíčska informuje o několikerém pozorování motýla na lokalitě Vlčí kopec. Současný výskyt na Moravě je charakterizován poklesem populačních hustot (Králíček a Povolný, 1980). Hachler (1942) uvedený druh posuzuje jako velmi vzácný již v první polovině tohoto století na Kyjovsku. Uvádí nález 1 ♂ dne 12.7.1927 v oblasti Chřibů. Schwarz (1949) uvádí přítomnost tohoto hnědáska dne 20.7.1948 v Brodě n. Dyjí. Výskyt druhu na Mikulovsku dokládá řada entomologů. Ve sbírce V. Štěrby jsou to dokladové exempláře z Mikulova ze dne 21.7.1948 a z Pavlovských vrchů z let 1954, 1956, 1957, 1958 a 1966 (motýli uloveni mezi 20.6. až 10.7.), ve sbírce A. Titze je to 1 ♂ z lokality Klentnice z června 1950, ve sbírce J. Marka 4 ♂♂ a 3 ♀♀ z lokality Klentnice z let 1951, 1954 a 1959 (motýli uloveni mezi 9.7. až 24.7.), ve sbírce Minaříkově je uložen 1 ♂

a 2 ♀♀ s označením Milovický les - 18.7.1952 a dále ve sbírce M. Valenty 4 ♂♂ a 5 ♀♀ z lokality Klentnice z let 1960, 1965, 1966 a 1967 (motýli uloveni 20.6. až 16.7.), který dokladuje výskyt hnědáska diviznového také na dalších lokalitách Břeclavska; 1 ♂ dne 9.7.1960 na lokalitě Břeclav a 1 ♂ dne 17.7.1963 na lokalitě Poštorná. V oblasti Pavlovských vrchů jsem pozoroval nehojný výskyt uvedeného hnědáska v letech 1970, 1971, 1975 a 1977 (celkem 12 ♂♂ a 4 ♀♀, motýli uloveni mezi 23.6. až 6.8.).

Na západní Moravě v oblasti Mohelna posuzoval Povolný (1945) zastoupení druhu v letech 1941 - 1944 jako rozšířené, ale nehojné. Přítomnost druhu na této lokalitě dále dokládá J. Marek nálezem 2 ♂♂ a 2 ♀♀ dne 5.7.1953. Výskyt druhu u Mohelna v období 50. let mohu stejným způsobem hodnotit na základě svých pozorování. Též J. Hladký pozoroval výskyt tohoto hnědáska u Mohelna 20.-25.7.1963. Později jsem zde druh již nepozoroval, až teprve v období výstavby přehrady se hnědásek diviznový objevil v relativně hojném počtu v roce 1973 (dokladový materiál 16 ♂♂ a 2 ♀♀, 28.6. až 15.7.) a jednotlivě v roce 1974 (1 ♂ a 1 ♀, 14.7. až 31.7.) na odlesněných plochách, kde se přechodně vytvořily stepní a lesostepní biotopy. Po zatopení údolí početnost druhu v okolí poklesla opět k hranici pozorovatelnosti.

Přítomnost druhu na Znojemsku u Tvořihráze dokumentuje P. Vítek nálezem 1 ♀ dne 28.7.1978. Pravidelný výskyt uvedeného hnědáska uvádějí Králíček a Povolný (1980) na karpatských lukách na Hodonínsku, odkud je přítomnost druhu doložena ve sbírce A. Titze u Radějova v letech 1943, 1944, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950 (celkem 34 ♂♂ a 15 ♀♀), u Tvarožné Lhoty v letech 1953, 1954, 1959, 1960, 1961, 1963, 1964, 1965, 1968, 1969, 1971 (celkem 27 ♂♂ a 15 ♀♀, 21.5. až 14.7.) a dále u Uherského Hradiště v roce 1947 (8 ♂♂ a 3 ♀♀) a na lokalitě Javorníky, okr. Hodonín v roce 1949 (1 ♂). Výskyt hnědáska diviznového u Radějova je doložen dále ve sbírkách V. Valy v letech 1948, 1954 a 1970 (13 ♂♂ a 2 ♀♀), V. Nemravy, který pozoroval 23.6.1954 dosti hojný výskyt, dále ve sbírce J. Marka - 1 ♂ z 10.6.1960, J. Zlámala - 4 exempláře z roku 1972 a V. Štěrby - 2 exempláře z 10.7.1958. Sám jsem uvedený druh u Radějova pozoroval v letech 1971, 1972 a 1973 (dokladový materiál 13 ♂♂ a 2 ♀♀, 14.6. až 28.6.). Hojný výskyt druhu u Radějova pozoroval J. Hladký 10.6.1979.

Současný výskyt hnědáska diviznového na Moravě je možno charakterizovat jako lokální a početnost výskytu jako nehojnou až velmi vzácnou, s možností početnějších výskytů v příznivých podmínkách na vhod-

ných lokalitách.

Hnědásek květelový - Melitaea didyma

Druh se vyskytuje téměř v celém území palearktického pásma. V Evropě chybí pouze v severní části, na jihu zasahuje areál výskytu až do severní Afriky. U nás hnědásek květelový obývá teplé a suché lokality. Na Moravě je jeho výskyt dokumentován řadou historických i novějších zpráv a dokladů. Skala (1913, 1932) uvádí lokality Brno, Moravská Třebová, Olomouc, Nový Jičín, Fulnek, Bílovec, Místek, Frýdlant u Místku, okolí Hranic, Uherský Brod, Lesná (okr. Znojmo), Náměšť n. Osl., Mikulov. Kašpar (1938) udává hojný výskyt tohoto druhu v prvních čtyřech desetiletích tohoto století na Kosíři u Prostějova. Hachler (1942) pozoroval v období let 1924 - 1936 druh jako dosti hojný na jižních svazích Chřibů, u Milotic, Vacenovic, Vracova a Rohatce. Povolný (1945) uvádí, že v letech 1941 - 1944 byl uvedený hnědásek nejhojnějším hnědáskem na stepních lokalitách u Mohelna. V této početnosti se i v širším okolí Mohelenské stepi druh vyskytoval ještě v 50. až 60. letech. Později jsem pozoroval značný pokles jeho populační hustoty a v 70.letech pak motýl žil jen na malých lokalitách. Dokladový materiál z let 1970, 1971, 1972 a 1975 - 14 ♂♂ a 1 ♀, 23.7. až 2.8. Výskyt druhu u Mohelna zaznamenal i J. Hladký 4.-8.7.1976 i v pozdějších letech. Teprve v roce 1982 došlo ke zvýšení početního stavu, kdy V. Nemrava pozoroval 19.7.1982 dosti hojný výskyt, který jsem zjistil i v roce 1983 (11.7. a 1.8.), a to i na místech stepi u Mohelna, kde se v předchozích letech druh již neobjevoval. V oblasti Pavlovských vrchů motýl dříve žil dle Skaly (1913) jen na Sv. Kopečku nad Mikulovem, ale v hojném počtu. Výskyt druhu na lokalitě Klentnice dokládá serie 21 ♂♂ a 11 ♀♀ ve sbírce A. Titze z let 1950, 1956, 1958, 1959, 1964, 1967 (motýli uloveni 28.6. až 12.8.), dále dokladový materiál - 3 ♀♀ ze dne 18.7. 1951 - ve sbírce J. Marka i serie 45 jedinců tohoto hnědáska v Minaříkově sbírce, z nichž jsou však označeny pouze dva exempláře - Klentnice, 29.6.1952 a Milovický les, 12.7.1952. Dosti hojný výskyt hnědáska květelového na Tabulové hoře pozoroval V. Nemrava 3.7.1952 a 11.9.1952 a též M. Králíček potvrzuje hojný výskyt druhu v oblasti Pavlovských vrchů v letech 1963 - 1965. Výskyt motýla v pozdějších letech je doložen M. Valentou sběry na lokalitě Klentnice - 1 ♀, 27.8.1964 a Mikulov - 1 ♂ a 1 ♀ ze dne 5.7.1968, 2 ♂♂ a 2 ♀♀ z 22.-23.7.1970. Tentýž sběratel dokládá výskyt druhu u Poštorné v letech 1956, 1960, 1962, 1963, 1964, 1965 (dokladový materiál 2 ♂♂ a 10 ♀♀, motýli uloveni 9.6. až 1.8.) a u Břeclavi - 1 ♂ ze dne 31.7.1974. V oblasti Pavlovských vrchů

jsem uvedeného hnědáska po roce 1970 již nezjistil.

Na Znojemsku se hnědásek květelový dosti hojně vyskytuje na stepní lokalitě u Havraníků, kde jsem jej pozoroval v letech 1977, 1978, 1979 a 1983 (dokladový materiál 10 ♂♂ a 1 ♀, motýli uloveni 18.7. až 23.7.) a dále u Podmolí (dosti hojný výskyt 13.7.1983) a ojedinělý výskyt jsem zjistil u Rouchovan v roce 1972 (1 ♂, 5.8.). Výskyt tohoto druhu na jihovýchodní Moravě je doložen ve sbírce A. Titze sběry u Hodonína v letech 1962, 1963, 1964 (1 ♂ a 2 ♀♀, motýli uloveni 18.6. až 27.6.), u Rohatce v letech 1954, 1956, 1959, 1963 (dokladový materiál 47 ♂♂ a 74 ♀♀, motýli uloveni 30.6. až 12.7.) a u Radějova - 1 ♂ v srpnu 1949, 1 ♀ v srpnu 1951. Výskyt u Rohatce v roce 1974 dokládá J. Zlámal (3 ks, 28.7.) a výskyt u Radějova V. Štěrba dne 30.6.1957.

Výskyt druhu u Brna-Řečkovic dokládá J. Marek (1 ♂, 13.7.1952), který tohoto hnědáska pozoroval v hojném počtu u Čebína (28.7.1953, 22.7.1954) a dále jej zjistil v oblasti Moravského krasu u Ochozu (1 ♀, 8.8.1950), v údolí Říčky na sever od Brna (1 ♀, 22.7.1953), u Bukovinky (7 ♂♂, 15.7.1951) a Nedvědice n. Pernštejnem (1 ♀, 21.7. 1948). Dosti hojný výskyt u Brna na Hádech pozoroval V. Nemrava 27.7. 1952 a výskyt u Křtin dokládá V. Štěrba (25.6.1952).

Nepochybně druh žije i na dalších moravských lokalitách, kterých je však proti minulosti zřejmě méně a došlo většinou ke snížení populační hustoty i snížení plošného rozšíření druhu v oblastech výskytu. Charakteristický pro tento trend byla až do roku 1982 situace na Mohelenské stepi, jak jsem ji pozoroval od začátku 50. let. Hnědásek květelový, hojný na celém území rezervace i přilehlých stepních lokalitách a lesních mýtinách pronikal údolím Jihlavky až k Dalešicím. Povolný (1969) uvádí výskyt tohoto druhu v okolí Luk n. J., kde jej objevil Semotán, sbírající v této oblasti v 50. a 60. letech. Postupně však uvedený druh v oblasti Mohelna ustupoval z okrajových lokalit výskytu až v 70. letech zůstaly jen ojedinělé ostrůvky výskytu na nejteplejších místech rezervace a teprve v teplých letech 1982 a 1983 populační hustota druhu začala narůstat. Příklad Pavlovských vrchů nevylučuje i úplné vymizení tohoto hnědáska.

Hnědásek jižní - Melitaea trivia

Tento teplomilný hnědásek dosahuje na území Slovenska a dosahoval na území Moravy, severní hranice svého rozšíření. V současnosti se vyskytuje lokálně hojně na stepních lokalitách jižního Slovenska i na Záhoří. Není pochybnosti o tom, že druh žil i na Moravě, což dokumentují

publikované zprávy i dokladový sbírkový materiál. Skala (1913, 1932) uvádí výskyt druhu u Brna a Mikulova. Hachler (1942) uvádí ulovení 1 ♂ dne 12.7.1926 na písčitých suchých lukách u borových lesů u Milotic (okr. Hodonín). Povolný (1946) uvádí ulovení 1 ♂ a 1 ♀ ve dnech 10.-11.7.1945 na stepi u Mohelna, což je nejzápadnější publikovaný výskyt tohoto druhu na Moravě. Ve sbírce Minaříkově je uložen 1 ♂ a 1 ♀ s datem 6.7.1955 z lokality Bulhary-vinohrad. Ve sbírce V. Valy je doložen výskyt hnědáska jižního 2 ♂♂ ze dne 17.6.1962 a 3 ♂♂ a 2 ♀♀ ze dne 10.6.1963 z lokality Mutěnice. Králíček a Povolný (1980) uvádějí, že V. Štěrba nacházel ještě v letech 1963, 1964 a 1965 housenky tohoto druhu v okolí Hodonína. Výskyt druhu na této lokalitě je doložen pozorováními a sběry V. Štěrby, který zde nalezl 10.6.1960 3 ♂♂ a 1 ♀, dále 9.6.1963 asi 30 housenek prvních instarů, v roce 1964 2.5. nalezl dorůstající housenky, které se začaly kuklit 8.5. a první motýl se vylíhl 20.5.1964. Znovu nalezl asi 40 housenek 27.6.1964. V roce 1965 1.5. nalezl cca 19 housenek, které se začaly kuklit 13.5. a 28.5.1965 se vylíhl první motýl. V roce 1966 nalezl 15.5. 2 ♂♂ a 22.5. opět 2 ♂♂ uvedeného hnědáska. Též sběry A. Titze dokumentují výskyt druhu u Hodonína v roce 1965 (6 ♂♂ a 9 ♀♀ dne 22.6., 1 ♂ dne 25.6.) a v roce 1966 (8 ♂♂ a 7 ♀♀ dne 22.5. a 1 ♀ dne 25.6.). Tyto biotopy byly zničeny do roku 1974 v důsledku stavby elektrovodu a budování zahrádkářské kolonie (Králíček 1969, Králíček a Povolný 1980). Z dalších let již není zpráv o výskytu hnědáska jižního na Moravě. Z nepříliš početného dokladového materiálu je možno dedukovat, že hnědásek jižní se na Moravě lokálně a vzácně vyskytoval až do 60. let tohoto století. Údaje entomologů naznačují postupný ústup druhu od západu k východu - Mohelno 1945, Bulhary 1955, Hodonín 1966. Poněvadž však nejsou známy širší údaje o výskytu tohoto hnědáska na Moravě v prvních desetiletích tohoto století a nic nenaznačuje, že by byl početnější než později, není možno, podobně jako v případě hnědáska osikového, spolehlivě doložit, zda se ve 40. až 60. letech nejednalo o přechodné rozšíření areálu výskytu a zvýšení populační hustoty tohoto druhu. Vzhledem k trvající přítomnosti hnědáska jižního na slovenském Záhoří není ani v současnosti vyloučen opětovný výskyt na lokalitách moravských.

Hnědásek rozrazilový - Melitaea diamina

Druh obývá rozsáhlý areál ve střední a východní Evropě, chybí ve Středomoří i v severní Evropě. V Čechách a na Moravě je ekologicky vázán převážně na lesní louky mokrého, bažinatého a rašelinného charakteru. Na Moravě je doložen výskyt tohoto druhu především z chladněj-

ších, výše položených oblastí. Skala (1913, 1932) uvádí výskyt na lokalitách Olomouc, Moravská Třebová, Nový Jičín, Frýdlant u Místku, Krnov, Opava. Povolný (1969) udává nehojný výskyt v letech 1962 - 1969 na vlhkých loukách v okolí Třeště a uvádí nálezy druhu sběratelem Semotánem u Luk n. J. Povolný a Gregor (1946) uvádějí nález 1 ♂ dne 28.6.1945 v údolí Jihlavky u Mohelna. Výskyt druhu na Českomoravské vysočině dokládá J. Marek sběrem 9 ♂♂ dne 1.7.1978 u Horních Borů a 1 ♀ dne 20.7.1980 u Řídelova. Pravidelný až relativně hojný výskyt druhu v okolí Stonařova mohu doložit z let 1971, 1972, 1973, 1975, 1978 (dokladový materiál 57 ♂♂ a 14 ♀♀, motýli uloveni 5.7. až 19.7.). Motýl zřejmě žije i v okrajových oblastech Českomoravské vysočiny na vhodných biotopech, což dokumentuje nehojný výskyt, který jsem zjistil poblíž Moravských Budějovic v letech 1971 a 1972 (6 ♂♂, 19.6. - 22.6.). Hnědásek rozrazilový se nevyskytuje v teplé oblasti jižní Moravy. Z ekologického hlediska je však zajímavé, že v současnosti druh žije v sousední teplé oblasti slovenského Záhoří.

Hnědásek jitrocelový - Mellicta athalia

Druh obývá celou Evropu i další území palearktického pásma. Poletuje na nejrůznějších lesních i lučních biotopech v různých nadmořských výškách. Na území Moravy je rozšířen ve všech oblastech - nejteplejších i nejchladnějších, suchých i vlhkých. Podobá se dalším dvěma druhům hnědásků - Mellicta aurelia a Mellicta britomartis, dosahuje však v průměru větších rozměrů než uvedené další dva druhy a obvykle je od nich relativně spolehlivě habituelně rozlišitelný. Rozlišení jednotlivých menších exemplářů dle vnějších znaků je v případě uvedených tří druhů hnědásků nespolehlivé. Otázky determinace nejsou cílem tohoto příspěvku.

Hnědásek černýšový - Mellicta aurelia a
hnědásek podunajský - Mellicta britomartis

Imaga uvedených dvou druhů se navzájem velmi podobají a habituelně se nedají spolehlivě rozlišit. Dle názoru některých entomologů může být určitým vodítkem pro determinaci rozdíl v letu obou druhů. Let M. aurelia je poněkud rychlejší, plachtivý, kdežto let M. britomartis je pomalejší a třepotavý. M. britomartis za letu působí dojmem relativně tmavší barvy oproti M. aurelia. Oba druhy hnědásků jsou však spolehlivě rozlišitelné jen podle determinace kopulačních orgánů, která není běžně prováděna.

Areál výskytu M. aurelia v Evropě zasahuje ze střední a vý-

chodní části i do západní a jihovýchodní Evropy. Areál výskytu M. britomartis v Evropě je dle dosavadních znalostí menší než u M. aurelia. Zahrnuje střední a jihovýchodní část. Oba druhy jsou u nás ekologicky vázané na biotopy stepí a lesostepí a je nepochybné, že oba druhy se na Moravě vyskytují, avšak přesná lokalizace výskytu každého druhu je problematická. Z tohoto hlediska je nutno posuzovat údaje o výskytu obou druhů. Skala (1913, 1932) oba druhy nerozlišuje, uvádí jen M. aurelia, avšak zmiňuje se o aberaci britomartis. Uvádí lokality výskytu Nový Jičín, Frýdlant u Místku, okolí Hranic, Krnov, Opavu a Mikulov. Weiss (1964) popisuje rozdíly ve vnějších znacích i ve stavbě kopulačních orgánů hnědásků této skupiny. Dále uvádí, že M. britomartis se nejhojněji vyskytuje na jižním a jihovýchodním Slovensku a dále na jižní Moravě, hlavně v okolí Znojma a Břeclavi. Králíček a Povolný (1980) považují přítomnost M. britomartis na Moravě za prokázanou zásluhou V. Štěrby a to z okolí Hodonína ze začátku 60. let. Dále dle těchto autorů druh žije v oblasti Pavlovských vrchů i u Valtic a Poštorné. Na západní Moravě uvádějí výskyt z let 1965 - 1966 z lesostepní formace u Mohelna. Dále uvádějí, že M. aurelia se hojně vyskytoval a v současnosti řídce vyskytuje na vápencích u Čebína a Tišnova, dále v okolí Brna, v oblasti Pavlovských vrchů i na moravské straně Bílých Karpat. Povolný (1945) uvádí výskyt M. aurelia v okolí Mohelna v letech 1941 - 1944 jako dosti vzácný. Hojněji se druh vyskytoval u Senorad v roce 1938. Lokálně hojný výskyt M. aurelia dokumentuje A. Titz na lokalitách Klentnice v letech 1950, 1956, 1957, 1960, 1968, 1970 (dokladový materiál 13 ♂♂ a 7 ♀♀, motýli uloveni 30.6. až 31.7.), Hodonín v letech 1963, 1964, 1965 (14 ♂♂ a 2 ♀♀, 13.6. až 25.6.), Radějov v letech 1943, 1944, 1946, 1947, 1948, 1949 (37 ♂♂ a 12 ♀♀, červen až červenec), Tvarožná Lhota v letech 1952, 1953, 1954, 1956, 1957, 1959, 1960, 1962, 1963, 1966, 1971 (31 ♂♂ a 35 ♀♀, 9.6. až 18.7.), Míkovice (okr. Hodonín) v letech 1947, 1951, 1959 (5 ♂♂ a 3 ♀♀) a jednotlivý výskyt na lokalitách Josefov (okr. Hodonín) - 1 ♀, 9.6.1960, Popovice (okr. Uh. Hradiště) - 1 ♀, červenec 1947. Výskyt druhu M. britomartis pak na lokalitě Hodonín v letech 1963, 1964, 1965, 1966, 1967 (67 ♂♂ a 18 ♀♀, 13.6. až 27.7.). Výskyt M. aurelia dokládá V. Štěrba z Pavlovských vrchů v letech 1952, 1954 a 1960, dále z Radějova v letech 1953, 1957, 1959, 1964, 1978, Súchova v roce 1972 (1 ♀, 23.7.), Brna-Líšně v roce 1953 (30 ks, 21.6.), Kurdějova v roce 1958 (1 ♂, 9.7.). Výskyt druhu M. britomartis pak uvádí na lokalitách Milovice u Mikulova v letech 1952, 1954, 1956 (40 ks, 20.6. až 10.7.), u Hodonína v letech 1953, 1960, 1963 (84 ks, 9.6. až 17.6.) a u Mohelna v letech 1965 a 1966

(2 ♂♂ a 1 ♀, 24.6. až 11.7.).Ve sbírce Minaříkově jsou dokladové exempláře označené jako M. aurelia z 15.8.1958 od Hlohovce. Ve sbírce V. Valy je doložen výskyt M. aurelia v Radějově v letech 1947 až 1971 a dále M. britomartis na lokalitě Klentnice v roce 1950 (2 ks), Mutěnice v letech 1962 a 1963 (5 ks) a též jedinci, kteří ve skutečnosti náleží k druhu M. aurelia z Radějova z let 1947 (1 ks), 1954 (1 ks), 1966 (1 ks) a z Velké Javořiny z roku 1949 (2 ks). Hojný výskyt M. aurelia uvádí J. Marek v oblasti Pavlovských vrchů u Klentnice dne 21.6.1953 (dokladový materiál 9 ♂♂) a dále výskyt u Radějova v roce 1955 (1 ♂ - 30.6.) a na lokalitě Ostrov u Macochy v roce 1979 (3 ♂♂ a 1 ♀, 12.7.). Také M. Valenta dokládá pravidelný výskyt M. aurelia u Klentnice v letech 1959, 1961, 1965, 1966, 1967, 1970, 1971, 1973 a jednotlivý výskyt u Mikulova (1 ♀, 26.7.1959) a Radějova (1 ♂, 16.6.1970). Dosti hojný výskyt M. aurelia dokládá dále V. Nemrava u Brna v roce 1951, dále u Radějova v letech 1951, 1961 a 1962, u Hodonína v letech 1957 a 1958 a u Nemojan v roce 1979. Výskyt M. britomartis pak u Hodonína v letech 1956, 1957, 1959, 1961, 1962. Dle svých pozorování a sběrů mohu doložit výskyt M. aurelia a označit jej jako pravidelný v oblasti Radějova v letech 1971, 1972, 1973, 1974 a 1975 (dokladový materiál 36 ♂♂ a 2 ♀♀, motýli uloveni 14.6. až 4.7.) a dále v oblasti Pavlovských vrchů vzácný výskyt v letech 1970, 1971, 1975, 1977 (dokladový materiál 14 ♂♂ a 3 ♀♀, 23.6. až 14.7.) a na stejné lokalitě dosti hojný výskyt v roce 1983 (dokladový materiál 15 ♂♂ a 7 ♀♀, 5.7.). Výskyt M. britomartis pak v okolí Znojma v letech 1975, 1977, 1978, 1981, 1983 (dokladový materiál 90 ♂♂ a 20 ♀♀, 17.6. až 12.7.).

Současný výskyt obou hnědásků na Moravě je možno charakterizovat jako lokální, s početností kolísající od vzácného či nehojného výskytu až po relativně početný výskyt v příznivých podmínkách.

Závěrem je možno shrnout, že z deseti druhů hnědásků žijících na území Čech, Moravy a Slovenska byl na Moravě spolehlivě prokázán výskyt devíti druhů (mimo E. aurinia), z nichž v současnosti jeden druh vymizel (M. trivia) a zastoupení jednoho druhu (E. maturna) pokleslo k hranici pozorovatelnosti. Ostatních sedm druhů hnědásků dosud na území Moravy prokazatelně žije. Jen jeden z těchto druhů (M. athalia) je však všeobecně a relativně hojně rozšířen na celém území. Ostatní druhy hnědásků se vyskytují lokálně až velmi vzácně na zbytcích vhodných stanovišť. Na suché a teplé stepní až lesostepní biotopy je vázáno pět druhů: M. cinxia, M. phoebe, M. didyma, M. aurelia a M. britomartis, náležel sem i M. trivia. Na mokré, bažinaté až rašelinné louky v chlad-

nějších oblastech je vázán druh M. diamina, na teplé listnaté lesní biotopy je vázán E. maturna a pouze M. athalia se vyskytuje na suchých i vlhkých biotopech v teplejších i chladnějších polohách.

Udržení hnědásků v přírodě je závislé na zachování zbytkových lokalit, na kterých se dosud vyskytují. Jde často o málo úrodné pozemky, jejichž případné obhospodařování přináší zemědělství i lesnímu hospodářství značné náklady, případně o lokality značné kulturní hodnoty. Proto je třeba považovat umožnění cílevědomého zřizování rezervací a chráněných území, tj. jejich vyčlenění ze zemědělského a lesního půdního fondu, za účelnou a účinnou formu ochrany přírodního a životního prostředí, a tedy i živočichů, kteří jsou civilizačním procesem ohroženi. Existence těchto refugií v hospodářsky využívané krajině případně umožní i návrat druhů motýlů, kteří dočasně vymizeli, v obdobích s příznivými meteorologickými podmínkami.

L i t e r a t u r a

Hachler, E., 1945: Příspěvek k studiu jihomoravských Lepidopter. Entomologické listy, V., 89-118.

Higgins, L. G., Riley, N. D., 1971: Die Tagfalter Europas und Nordwest-Afrikas.

Hrubý, K., 1964: Prodromus Lepidopter Slovenska.

Kašpar, A., 1938: Denní motýli Kosíře. Čas. vlast. mus. spol. Olomouc, 51, 154-162.

Kheil, N. M., 1921: Melitaea maturna Linné v Čechách. Čas. čs. spol. ent., 18, 24-25.

Králíček, M., 1969: Podaří se zachránit vzácné druhy motýlů vátých písků? Malovaný kraj, X., 4, 14-15.

Králíček, M., Povolný, D., 1980: K súčasnému stavu faunistiky denných motýlov (Lepidoptera, Papilionoidea). Ent. problémy, 16, 107-131.

Novák, I., Spitzer, K., 1982: Ohrožený svět hmyzu.

Pokorný, F., 1922: Nálezy některých vzácných a zajímavých motýlů v okolí Poděbrad. Čas. čs. spol. ent., 19, 63.

Povolný, D., 1945: Příspěvky k poznání motýlů hadcové stepi u Mohelna a jejího okolí. Ent. listy, VIII, 30-38.

Povolný, D., Gregor, F., 1946: Nálezy několika pro Moravu nových nebo neobvyklých druhů Lepidopter. Ent. listy, IX, 68-70.

Povolný, E., 1969: K poznání denních motýlů (Rhopalocera a Grypocera, Lep.) Třešťska a Jihlavska. Sborník Přír. kl. Západomor. muzea v Třebíči, 7, 47-59.

Povolný, D., 1973: Doklady o výskytu Lepidopter na Třebíčsku ve sbírce PhMr. B. Šofra. Sborník Přír. kl. Západomor. muzea v Třebíči, 9, 65-74.

Růžička, A., 1937: Zajímavější druhy Macrolepidopter na Třebíčsku. Sborník Přír. kl. Západomor. muzea v Třebíči za rok 1936, 28-33.

Skala, H., 1912-1913: Die Lepidopterenfauna Mährens. Verh. naturf. Ver. Brünn, 63-377.

Skala, H., 1931-1932: Zur Lepidopterenfauna Mährens und Schlesiens. Acta Mus. Mor., 30, 1-197.

Weiss, D., 1964: Hnědáskové rodu Melitaea, žijící na území ČSSR. Živa, 12, 5, 182-184.

Adresa autora:

Ing. M. Švestka, Coufalova 19, 669 00 Znojmo